

НЕКОЛИКО КАРАКТЕРИСТИЧНИХ ПРИМЕРАКА НАРОДНЕ АРХИТЕКТУРЕ ГРУЖЕ

Насеља Груже захватају периферни део Шумадије и сконцентрисана су добрим делом око реке Груже и њених притока. Већина је смештена у пространој равници што је чини река, а мањи број по ободима суседних планина.

Као што је то случај и са насељима у другим областима и у Гружи се у последњих двадесетак година догађају крупне промене, које не само што мењају начин живота у селу већ му из основа мењају лик. Но и поред тога, утисак је да је темпо промена у Гружи нешто спорији него у суседним областима и да је овде народна традиција израженија. То је још од давнина карактерисало ову област и чинило је специфичном у односу на суседне, Лепеницу и Јасеницу. То је традиција коју је ово становништво донело из матице и необично дуго је задржало. Она се задржала у језику, обичајима, веровању, предању, у целокупној материјалној и духовној

култури народа овог краја. Али и поред тога питање је колико дуго ће се и у Гружи задржати ови трагови некадашњег начина живота, јер цивилизација чини своје, нестају некадашњи облици народног живота, село се све више приближава граду и губи своје специфичности.

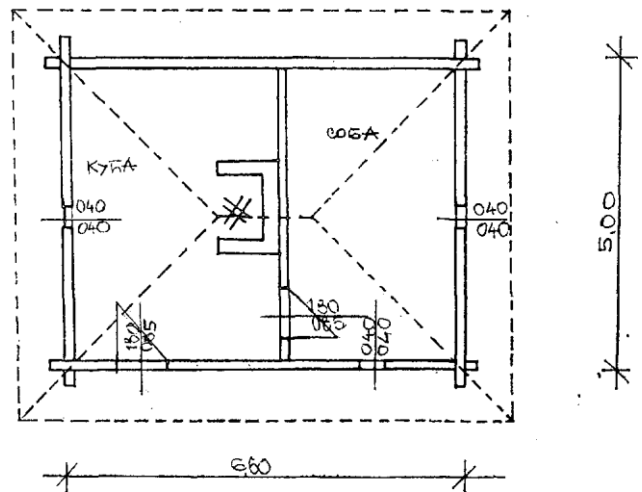
У старој народној архитектури такође је дошло до великих промена. Све је мање старих кућа и споредних зграда у оквиру сеоских домаћинстава, а нове које се све више граде не садрже елементе старе народне архитектуре, већ трпе утицај градске периферије и граде се у том духу.

Али ни данас није редак случај да се у гружанским селима наиђе на објекте народне архитектуре из XIX века. Ово поготово у селима на периферији Груже (Коњуша, Брестовац, Лесковац, Борач). Многе од ових старих зграда рађене су од брвана, највише је полубрвнара, а негде се, истина ређе, среће и типична чатмара. Поред њих се готово редовно налази и на споредне зграде које потичу из времена грађења куће. Куће у Гружи унеколико се разликују од оних у суседним областима. Разрађеног су облика, витких линија и складних пропорција. Готово редовно су без трема, за разлику од кућа у Поморављу, Левчу, Лепеници и Јасеници, које

1. Кућа брвнара у Коњуши

1. Maison en poutrelles de bois à Konjuša.

цртеж 1. Основа куће брвнаре у Коњуши

Dessin 1. Base de la maison en poutrelles de bois à Konjuša.

2. Кућа полубрвнара у Лесковцу

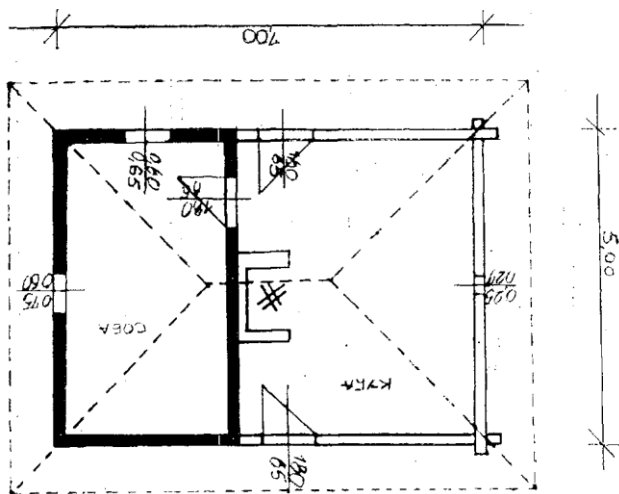
2. Maison mi-bois à Leskovac.

у тој развојној фази скоро увек имају трем. Најчешће су постављене на косом терену и на карактеристичан начин подизане. Највише их је дводелних, са „кућом“ и собом, а често се састоје из три просторије, „куће“ и две собе. Већина

ових старих кућа има доста предмета првобитног покућства, долапа, наћви, верига, соври, лопара, црепуља, сацака, земљаних лонаца за кување. Има случајева да су ови предмети још увек у употреби као саставни део свакодневног покућства.

Приликом рекогносцирања насељених места у области Груже, обављеног средином 1970. године, евидентирано је петнаестак најкарактеристичнијих објеката старе народне архитектуре.¹ Од тога је неколико типичних сеоских кућа из XIX века посебно обрађено. Њиховом обрадом обухваћено је све оно најкарактеристичније за народну архитектуру ове области у другој половини XIX века. Током овог рекогносцирања запажено је да је ово задњи моменат када се још могу прикупити подаци на терену, јер ће за неколико година нестати и последњи трагови старе народне архитектуре. Старе грађевине, које су стицајем различитих околности остале сачуване, дотрајале су. Власници најчешће нису заинтересовани за њихово поправљање, већ руше стару кућу и уместо ње граде нову.

У селу Коњуши, тридесетак километара северозападно од Кнића, налази се стара кућа

цртеж 2. Основа куће полубрвнаре у Лесковцу

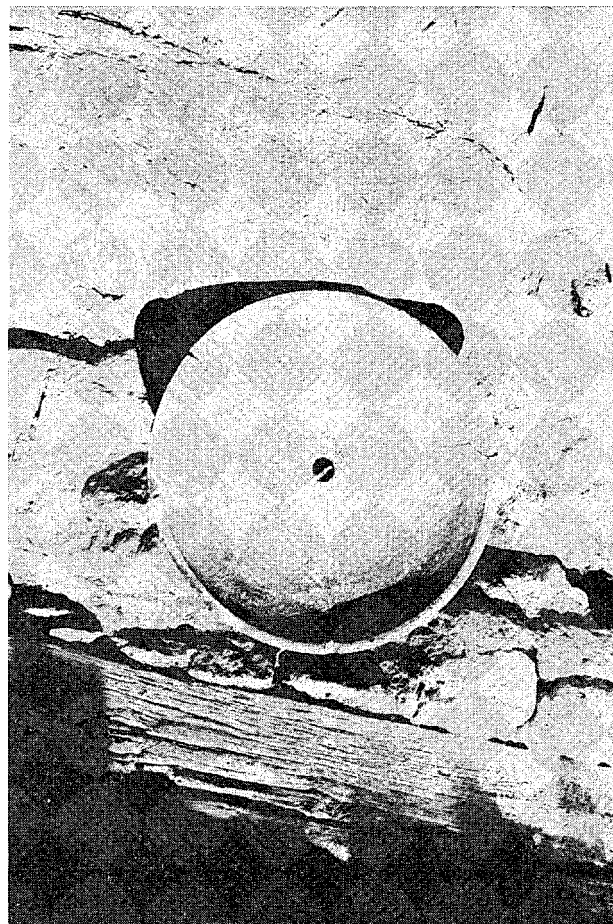
Dessin 2. Base de la maison mi-bois à Leskovac.

¹Рекогносцирање је обавила стручна екипа Завода за заштиту споменика културе Крагујевац.

3. Кућа полубрвнара у Лесковцу, изглед димњака

3. Maison mi-bois à Leskovac — cheminée.

4. Кућа полубрвнара у Лесковцу, црепуља за печење хлеба

4. Maison mi-bois à Leskovac — cloche de terre pour la cuisson du pain.

брвнара, саграђена почетком XIX века. Зграда је постављена на косом терену, подзидана каменом, тако да је један део зграде искоришћен за грађење подрума. Темељи су зидани од ломљеног камена, са спољне стране дерсовани, а како је зграда на косом терену то је на појединим местима висина темеља и до 1,50 м. Грађевина је у основи правоугаона, окренута главним делом према истоку. Зидови су рађени од храстових брвана хоризонтално слаганих и на угловима уклапаних у „засецима“ једно у друго. Кров је блажег нагиба, на четири воде, а кровни покривач ћерамида. Стреха је умерено „напуштена“. На крову је широка димњачка глава, која је делимично срушена. Улазна врата рађена су од храстових дасака, са унутрашње стране кушачена. На кући су три узана прозора. Прозори су оперважени профилисаним лајснама рађеним од меканог дрвета. Некада су прозори имали дрвене капке са спољне стране, што се и сада може приметити на основу њихових остатака. Чitava зграда првобитно је била једноделна. Састојала се само из једне просторије, а у средини је било укопано отворено огњиште. Касније

је постављен преградни зид посредици у правцу исток запад и тако су добијене: „кућа“ са огњиштем, које је сада покрај преградног зида, и соба. Под је у обе просторије од набијене земље, а покрај огњишта је поплочан притесаним каменом плочама. Таваницу чини конструкција дебелих храстових греда над „кућом“, док је у соби од шашовца. Зграда и данас служи за становање иако је у приличној мери дотрајала. У дворишту покрај ње нема других споредних зграда, јер су временом порушене, али су њихови остаци видљиви. Кућа брвнара у Коњуши једна је од ретких брвнара које се на овом подручју још могу срести. Чешће су полубрвнара и чатмара, а чиста брвнара готово је сасвим нестала.

Кућа полубрвнара у Лесковцу типична је грађевина ове врсте и једна од најчешћих у овом делу Србије средином XIX века. Налази се у „мали“ званој Брдо. У основи је правоугаона, са темељима зиданим од ломљеног камена, споља дерсованим. Преко темеља постављена је масивна греда темељача од храстовог дрвета. Зидови су на делу грађевине рађени од брвана, а на другом делу од чатме. Брвна су од тесаног хра-

5. Кућа полубрвнара у Лесковцу, земљани лонац за кување

5. Maison mi-bois à Leskovac — pot de cuisson en terre.

стовог дрвета. Кров је умереног нагиба, на четири воде, а прекривен је ћерамидом. Стреха је „напуштена“ за читавих 90 см. На крову доминира декоративна димњачка капа. Зграда је дводелна. Састоји се од „куће“ и собе. „Кућа“ је на делу од брвана. На њој су двоја наспрамна врата, једна улазна и друга која воде у економски део. Карактеристични дрвени рукохвати омогућавају придржавање врата при отварању. У „кући“ је отворено огњиште, примакнуто уз преградни зид. На делу од чатме су два прозора са дрвеним решеткама, а на делу од брвана је мали прозор, са дрвеним капком који се навлачи, какав се најчешће среће код брвнаре. У обе просторије под је од набијене земље. Таваница у „кући“ је од храстових греда, а у соби од шашовца.

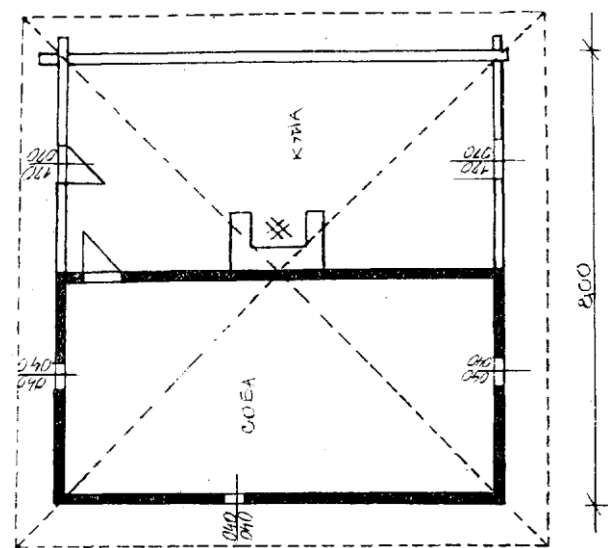
У унутрашњости куће сачувано је као ретко где низ предмета првобитног покућства, које је више мање и данас у употреби. Ту су, долап, наћве, вериге, совра, сањак, ступа, црепуље, земљани ћупови и лонци за кување. Амбијент који у потпуности одговара изгледу куће на нашем селу у другој половини XIX века. Зграда је још увек у употреби као главни станбени објекат

домаћинства. Лоцирана је у средини дворишта, а око ње су дуге помоћне зграде као, амбар, кош, млекар и у позадини стаја за говеда и остале просторије за држање стоке и живине. На то се надовезује башта и друго имање, са воћњакком и ораницама.

У центру села Гунцата, у близини задружне продавнице, налази се стара кућа полубрвнара, једина грађевина из XIX века сачувана у овом селу. Саграђена је средином XIX века. За разлику од предходних постављена је на равном земљишту. Темели су јој ниски, зидани од ломљеног камена, кречним малтером. На делу зграде зидови су грађени од брвана, а на другом од чатме. Брвна су слагана у хоризонталном низу. Кров је блажег нагиба, четворосливан, а кровни покривач ћерамида. На крову је димњачка капа новије израде. Првобитна је почетком овог века порушена. Стреха је умерено „напуштена“.

Правоугаона у основи, зграда је састављена из два дела, „куће“ и собе. „Кућа“ је на делу од брвана, а соба на делу од чатме. На „кући“ су двоја наспрамна врата, улазна и друга која воде у економски део. Огњиште у „кући“ је отворено. Прозори су малих димензија, аутентични. У унутрашњости је под у обе просторије од набијене земље. Таваница у „кући“ је отворена, а у соби од профилисаног шашовца. У „кући“ су и неки предмети првобитног покућства, као, земљани лонци, наћве, ступа и совра. Пошто зграда лежи на равном терену рађена је без подрума.

Једна од најкарактеристичнијих грађевина старе народне архитектуре на подручју Груже свакако је кућа чатмара у Топоници. Налази се у непосредној близини задружне економије. Својим разређеним обликом, складним пропор-

цртеж 3. Основа куће полубрвнаре у Гунцатима

Dessin 3. Base de la maison mi-bois à Guncati.

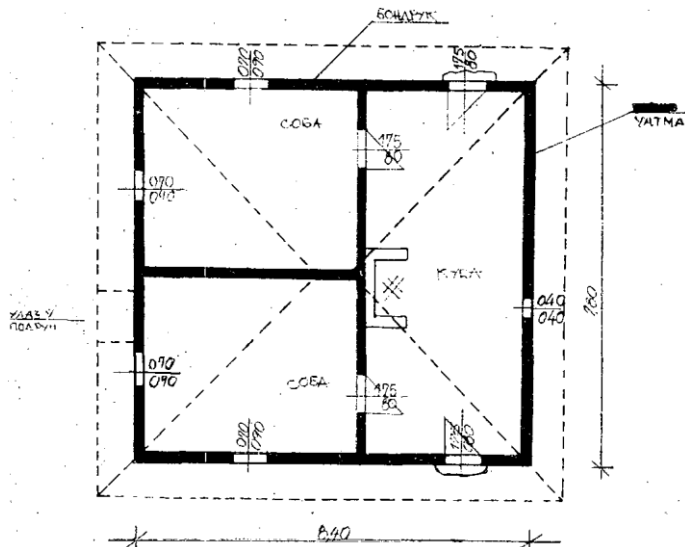
6. Кућа чатмара у Топоници

6. Maison en torchis à Toponica — fenêtre.

цијама и веома интересантним детаљима оставља необично пријатан утисак, а заједно са пространим двориштем и помоћним зградама (кошом, вајатом, стајом) представља изузетан амбијент архитектуре нашег села из XIX века.

Зграда је постављена на косом терену, па је један део искоришћен за грађење подрума. Темелји су зидани од ломљеног камена, а зидови

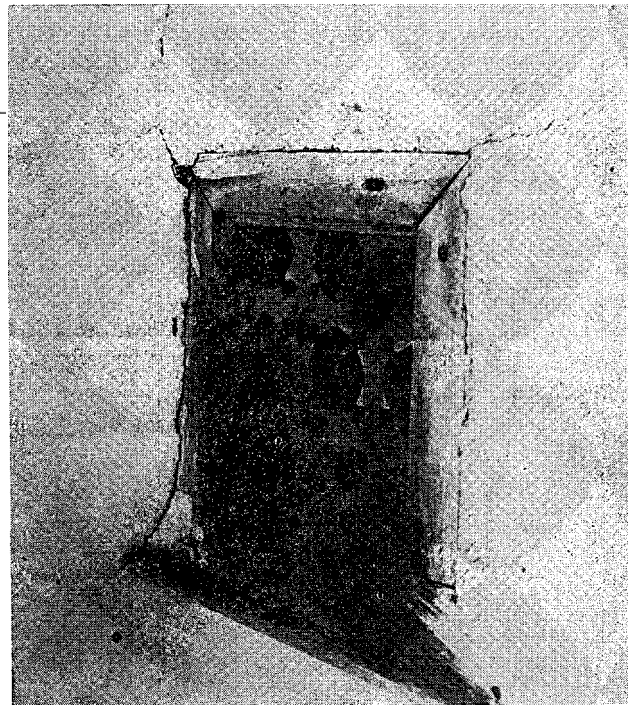
од чатме. Кров је нешто стрмији, четворосливан, а кровни покривач ћерамида. Стреха је „напуштена“ за читав метар. На крову су две димњачке капе веома успеле израде, са орнаментом рађеним у малтеру. Зграда је првобитно била дводелна, али је накнадно постављен још један преградни зид у соби, тако да је сада укупно три просторије, „кућа“ и две собе. На „кући“ су

цртеж 4. Основа куће четмаре у Топоници

Dessin 4. Base de la maison en torchis à Toponica.

двоја наспрамна врата. Врата су масивна, рађена од тесаних храстових дасака, са рукохватима. Прозори су мали, са карактеристичним дрвеним капцима са спољње стране и гвозденим решеткама. Укупно их је пет. Нарочито је интересантан мали прозор на „кући“ са веома успешно обрађеним дрвеним решеткама. У „кући“ је под набијене земље, а таваница од храстових дасака. У собама је под поплачан опеком, а таваница рађена од профилисаног шашовца. Огњиште у „кући“ је отворено, примакнуто уз преградни зид. Предмети покућства из времена подизања зграде налазе се у „кући“. То су у првом реду богато резбарен сандук за држање брашна, затим велики долап, наћве и земљани лонци за кување хране.

7. Кућа чатмара у Топоници, изглед прозора

Поред куће, која је у средини дворишта око ње се налазе помоћне зграде, такође из XIX века. То су кош, вајат и стаја. Кућа, као и све споредне зграде и данас су у употреби.

Ових неколико примерака народне архитектуре речито говоре о богатству ове области објектима народног неимарства XIX века, објектима за чије би очување требало уложити више напора, јер су то последњи остаци архитектуре нашег села из XIX века.

Боривоје Радић

QUELQUES MODELES CARACTERISTIQUES DE L'ARCHITECTURE POPULAIRE DE GRUŽA

Les villages de la région appelée Gruža, dans les alentours de Kragujevac, occupent la partie périphérique de la Šumadija, et ils sont concentrés en bonne partie le long de la rivière Gruža et de ses tributaires. La plupart sont situés dans la vaste plaine où coule la rivière, et un plus petit nombre d'entre eux se trouvent en bordure des montagnes environnantes.

Lors de la reconnaissance des localités habitées de Gruža, effectuée vers le milieu de 1970, on a

fiché plusieurs bâtiments caractéristiques de la vie-ille architecture populaire. Dans les villages Konjuša, Leskovac, Guncati et Toponica, se trouvent conservés des modèles caractéristiques de l'architecture populaire du 19e siècle, parmi lesquels se distingue surtout la maison »tchatmara« (maison en torchis) à Toponica, avec foyer et ustensiles de ménages primitifs.

Borivoje Radić